

BĒRNU TIESĪBU KOMITEJA
Četrdesmit trešā sesija
Ženēva, 2006. gada 11.–29. septembris

2006. GADA VISPĀRĒJAIS KOMENTĀRS NR. 9

Bērnu ar invaliditāti tiesības

A. Ievads

Kāpēc izstrādāts Vispārējais komentārs par bērniem ar invaliditāti?

1. Tiek lēsts, ka pasaulē ir 500 – 650 miljoni personu ar invaliditāti, t. i., aptuveni 10 % pasaules iedzīvotāju, un 150 miljoni no tiem ir bērni. Vairāk nekā 80 % šo bērnu dzīvo jaunattīstības valstīs, kurās viņiem pieejams tikai nedaudz pakalpojumu vai tie nav pieejami nemaz. Jaunattīstības valstīs vairums bērnu ar invaliditāti neapmeklē skolas un ir pilnīgi analfabēti. Ir atzīts, ka lielākā daļa invaliditātes cēloņu, piemēram, karš, slimības un nabadzība, ir novēršami līdz ar to sekundāro invaliditātes seku novēršanu un/vai mazināšanu, kuras bieži izraisījusi agrīna/laiģīga neiejaukšanās. Tādēļ ir jādara vairāk, lai ar visu sabiedrības līmeņu līdzdalību radītu vajadzīgo politisko gribu un īstu apņemšanos izpētīt un īstenot efektīvākās darbības invaliditātes novēršanai.
2. Dažās pēdējās desmitgadēs arvien vairāk uzmanības tiek pievērsts personām ar invaliditāti kopumā un jo īpaši bērniem. Iemesls tam daļēji ir tas, ka arvien vairāk tiek uzklaustītas personas ar invaliditāti un viņu aizstāvji no valsts un starptautiskām nevalstiskām organizācijām (NVO), un daļēji tas, ka personām ar invaliditāti tiek pievērsta arvien lielāka uzmanība saistībā ar līgumiem cilvēktiesību jomā un saistībā ar ANO cilvēktiesību līguma organizācijām. Šīm līguma organizācijām ir ievērojamas iespējas šajā jomā, bet parasti šīs iespējas nav bijušas pietiekami izmantotas, lai veicinātu personu ar invaliditāti tiesības. Kad 1989. gada novembrī tika pieņemta Konvencija par bērna tiesībām (turpmāk tekstā – Konvencija), tā kļuva par pirmo cilvēktiesību līgumu, kurā bija iekļauta īpaša atsauce uz invaliditāti (2. pants par diskriminācijas aizliegumu) un īpašs pants, kas veltīts bērnu ar invaliditāti īpašajām tiesībām un vajadzībām, – 23. pants. Pēc Konvencijas stāšanās spēkā (1990. gada 2. septembris) Bērnu tiesību komiteja ir veltījusi ilgstošu un īpašu uzmanību diskriminācijai invaliditātes dēļ.¹ Dažādu citu cilvēktiesību līguma

¹ Sk. Wouter Vandenhoe, *Non-Discrimination and Equality in the View of the UN Human Rights Treaty Bodies*, Antwerpen/Oxford, Intersentia 2005, 170.–172. lpp.

organizāciju noslēguma secinājumu pantos par diskriminācijas aizliegumu diskriminācija invaliditātes dēļ uzskatīta par diskrimināciju “ citu apstākļu dēļ” . Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja 1994. gadā izdeva Vispārējo komentāru Nr. 5 par personām ar invaliditāti (E/1995/22) un paziņoja: “ Diskriminācijas invaliditātes dēļ ietekme ir bijusi īpaši skarba tādās jomās kā izglītība, nodarbinātība, pajumte, transports, kultūras dzīve un sabiedrisko vietu un pakalpojumu pieejamība.” 1994. gadā pirmo reizi tika iecelts amatā ANO Sociālās attīstības komisijas īpašais ziņotājs invaliditātes jautājumos. Īpašā ziņotāja uzdevums ir uzraudzīt, kā tie ievēroti Ģenerālās asamblejas 1993. gadā pieņemtie Paraugnoteikumi par personu ar invaliditāti iespēju vienādošanu,² un uzlabot personu ar invaliditāti stāvokli visā pasaulē. 1997. gadā Komiteja veltīja bērniem ar invaliditāti Vispārējo diskusiju dienu. Tās laikā izstrādāja tādu ieteikumu kopumu (sk. CRC/C/66, 310.–339. punktu), kuros Komitejai ieteikts apsvērt iespēju izstrādāt Vispārējo komentāru par bērniem ar invaliditāti. Komisija arī ar atzinību piemin darbu, ko paveikusi Vispārējās un vienotas starptautiskās konvencijas par personu ar invaliditāti tiesību un cieņas aizsardzību un veicināšanu *ad hoc* komiteja, kura savā 8. sesijā Ņujorkā 2006. gada 25. augustā pieņēmusi Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām projekta tekstu.

3. Izskatot dalībvalstu ziņojumus, Komiteja ir ieguvusi daudz informācijas par bērnu ar invaliditāti stāvokli pasaulē un atklājusi, ka lielākajā daļā valstu ir jāizstrādā ieteikumi tieši attiecībā uz bērniem ar invaliditāti. Problēmas, kas tikušas atklātas un risinātas, ir bijušas dažādas: gan atstumšana no lēmumu pieņemšanas, gan smaga diskriminācija un pat bērnu ar invaliditāti nogalināšana. Nabadzība ir gan invaliditātes cēlonis, gan tās sekas. Bērniem ar invaliditāti un viņu ģimenēm ir tiesības uz atbilstošu dzīves līmeni, tostarp uz atbilstošu pārtiku, apģērbu, pajumti un dzīves apstākļu pastāvīgu uzlabošanu. Bērnu ar invaliditāti problēma jārisina, piešķirot atbilstošus budžeta resursus, kā arī nodrošinot bērniem ar invaliditāti pieejamību sociālās aizsardzības un nabadzības mazināšanas programmām.
4. Komiteja ir norādījusi, ka neviena dalībvalsts nav sevišķi izteikusi atrunas vai deklarācijas par 23. pantu.
5. Komiteja arī norāda, ka bērni ar invaliditāti joprojām sastopas ar nopietniem sarežģījumiem un šķēršļiem, kuru dēļ viņi nevar pilnīgi izmantot savas Konvencijā paredzētās tiesības. Komiteja uzsver, ka šķērslis nav pati invaliditāte, bet gan tādu sociālu, kultūras, attieksmes un fizisku šķēršļu apkopojums, ar kuriem bērni ar invaliditāti sastopas savā ikdienas dzīvē. Tāpēc, lai veicinātu viņu tiesības, jāveic tādas darbības, kas vajadzīgas šo šķēršļu novēršanai. Atzīdama 2. un 23. panta svarīgumu bērniem ar invaliditāti, Komiteja jau pašā sākumā ir norādījusi, ka, īstenojot Konvenciju attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, būtu jāņem vērā ne tikai minētie panti.
6. Šā Vispārējā komentāra nolūks ir sniegt ieteikumus un palīdzību dalībvalstīm to centienos īstenot bērnu ar invaliditāti tiesības, vispārējā veidā ietverot visus Konvencijas noteikumus. Tas nozīmē, ka Komiteja vispirms paudīs apsvērumus, kas tieši saistīti ar 2. un 23. pantu, bet sīkāka uzmanība tiks veltīta tam, cik svarīgi ir uz bērniem ar invaliditāti

² Pieņēmusi ANO Ģenerālā asambleja, 48. sesija, rezolūcija 48/96, pielikums, 1993. gada 20. decembris.

nepārprotami attiecināt īstenošanas vispārējos pasākumos. Tam sekos apsvērumi attiecībā uz Konvencijas dažādo pantu (kas apkopoti atbilstoši Komitejas praksei) nozīmi un īstenošanu attiecībā uz bērniem ar invaliditāti.

Definīcija

7. Saskaņā ar Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām teksta projekta 1. panta 2. punktu³ “ personas ar invaliditāti ir personas, kam ir ilgstoši fiziski, garīgi, intelektuāli vai maņu traucējumi, kuri mijiedarbībā ar dažādiem šķēršļiem var apgrūtināt to pilnvērtīgu un efektīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē vienlīdzīgi ar citiem” .

B. Pamata noteikumi attiecībā uz bērniem ar invaliditāti (Konvencijas 2. un 23. pants)

2. pants

8. 2. pantā dalībvalstīm izvirzīta prasība, lai visiem to jurisdikcijā esošajiem bērniem tiktu nodrošinātas visas Konvencijā paredzētās tiesības. Šis pienākums nozīmē to, ka dalībvalstīm jāveic atbilstoši pasākumi, lai novērstu visu veidu diskrimināciju, tostarp diskrimināciju invaliditātes dēļ. Skaidra invaliditātes pieminēšana kā aizliegts diskriminācijas veids 2. pantā ir unikāla, un to var izskaidrot ar faktu, ka bērni ar invaliditāti ir viena no neaizsargātākajām bērnu grupām. Daudzos gadījumos, pamatojoties uz faktoru kombināciju, daudzkārtējā diskriminācija palielina tādu noteiktu grupu kā, piemēram, pamatiedzīvotāju meiteņu ar invaliditāti, bērnu ar invaliditāti, kas dzīvo lauku rajonos, u. c. grupu neaizsargātību. Tāpēc tika uzskatīts, ka pantā par diskriminācijas aizliegumu skaidri jānorāda invaliditāte. Diskriminācija notiek – bieži *de facto* – saistībā ar dažādiem dzīves un bērnu ar invaliditāti attīstības aspektiem. Piemēram, sociālā diskriminācija un stigmatizācija izraisa viņu sociālo atstumšanu un izslēgšanu un vardarbības veidā var pat apdraudēt viņu izdzīvošanu un attīstību. Diskriminācija pakalpojumu nodrošināšanā liedz viņiem iespēju iegūt izglītību un piekļuvi kvalitatīviem veselības aprūpes un sociālajiem pakalpojumiem. Atbilstošas izglītības un arodmācības neesamība izraisa viņu diskrimināciju, jo viņiem ir liegtas darba iespējas nākotnē. Sociālā stigma, bailes, pārmērīga aizsardzība, negatīva attieksme, maldīgi uzskati un valdošie aizspriedumi pret bērniem ar invaliditāti daudzās sabiedrībās joprojām ir spēcīgi, un to dēļ notiek bērnu ar invaliditāti sociālā atstumšana un atsvešināšanās. Komiteja šajā Vispārējā komentārā sīki analizēs minētos aspektus.
9. Kopumā, lai novērstu un likvidētu visu veidu diskrimināciju pret bērniem ar invaliditāti, dalībvalstīm vajadzētu veikt šādus pasākumus:
 - a) konstitucionālajos noteikumos par diskriminācijas aizliegumu nepārprotami iekļaut invaliditāti kā aizliegtu diskriminācijas pamatu un/vai īpašos diskriminācijas aizlieguma likumos vai tiesību normās īpaši aizliegt diskrimināciju invaliditātes dēļ;

³ Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām projekts, kuru pieņēmusi Vispārējās un vienotas starptautiskās konvencijas par personu ar invaliditāti tiesību un cieņas aizsardzību un veicināšanu *ad hoc* komiteja savā 8. sesijā Ņujorkā 2006. gada 25. augustā.

-
- b) gadījumos, kad ir pārkāptas bērnu ar invaliditāti tiesības, nodrošināt reālus aizsardzības līdzekļus, kas viegli pieejami bērniem ar invaliditāti un viņu vecākiem un/vai citām personām, kuras rūpējas par bērnu;
 - c) veikt informētības palielināšanas un izglītojošas kampaņas, vēršoties pie sabiedrības kopumā un pie konkrētām attiecīgo profesiju pārstāvju grupām, lai novērstu un likvidētu bērnu ar invaliditāti *de facto* diskrimināciju.

10. Dzimumu diskriminācijas dēļ meitenes ar invaliditāti sabiedrībā bieži ir vēl vairāk neaizsargātas pret diskrimināciju. Šajā saistībā dalībvalstis tiek aicinātas veltīt īpašu uzmanību meitenēm ar invaliditāti, veicot vajadzīgos pasākumus un vajadzības gadījumā papildu pasākumus, lai nodrošinātu, ka viņas tiek labi aizsargātas, viņām ir pieejami visi pakalpojumi un viņas ir pilnīgi iekļautas sabiedrībā.

23. pants

- 11. 23. panta 1. punkts būtu jāuzskata par galveno principu Konvencijas par bērniem ar invaliditāti īstenošanā: pilnvērtīgas un pienācīgas dzīves baudīšana apstākļos, kas nodrošina cieņu un veicina pašpaļāvību un aktīvu dalību sabiedrībā. Dalībvalstu veicamajiem pasākumiem attiecībā uz bērnu ar invaliditāti tiesību īstenošanu jābūt vēršotiem šā mērķa virzienā. Šā punkta galvenā doma ir tāda, ka bērniem ar invaliditāti vajadzētu būt iekļautiem sabiedrībā. Pasākumiem, kas veikti, lai īstenotu Konvencijā minētās bērnu ar invaliditāti tiesības, piemēram, izglītības un veselības jomā, būtu jābūt nepārprotami vēršotiem uz šo bērnu maksimālu iekļaušanu sabiedrībā.
- 12. Saskaņā ar 23. panta 2. punktu Konvencijas dalībvalstis atzīst bērna ar invaliditāti tiesības uz īpašu aprūpi un veicina un nodrošina palīdzības sniegšanu attiecīgajam bērnam un personām, kuras ir atbildīgas par viņa aprūpi. Palīdzībai jābūt atbilstošai bērna stāvoklim un vecāku vai citu personu, kas aprūpē bērnu, apstākļiem. 23. panta 3. punktā sniegti turpmāki noteikumi attiecībā uz īpašo pasākumu izmaksām un šo pasākumu mērķiem.
- 13. Lai izpildītu 23. panta prasības, dalībvalstīm jāizstrādā un faktiski jāīsteno vispārēja politika ar rīcības plānu, kuras mērķis ir ne tikai Konvencijā paredzēto tiesību esamība bez diskriminācijas, bet kura arī nodrošina to, ka bērns ar invaliditāti un viņa vecāki un citas personas, kas aprūpē bērnu, saņem īpašu aprūpi un palīdzību, uz kuru viņiem ir tiesības saskaņā ar Konvenciju.
- 14. Attiecībā uz 23. panta 2. un 3. daļas īpašajiem noteikumiem Komiteja pauž šādus apsvērumus:
 - a) īpašas aprūpes un palīdzības nodrošināšana ir atkarīga no pieejamajiem resursiem, un tā ir bezmaksas, kad vien iespējams; komiteja mudina dalībvalstis atzīt īpašu aprūpi un palīdzību bērniem ar invaliditāti par augstas prioritātes jautājumu un maksimālā apmērā ieguldīt pieejamos resursus, lai izskaustu bērnu ar invaliditāti diskrimināciju un viņus maksimāli iekļautu sabiedrībā;

b) šī aprūpe un palīdzība jāplāno, lai nodrošinātu bērniem ar invaliditāti faktisku piekļuvi izglītībai, apmācībai, veselības aprūpes pakalpojumiem, veseļošanas veicinošiem pakalpojumiem, sagatavošanai darbam un atpūtas iespējām un ka viņi visu minēto saņem; aplūkojot konkrētas Konvencijas jomas, Komiteja turpmāk sīki analizēs pasākumus, kas vajadzīgi, lai minēto sasniegtu.

15. Atsaucoties uz 23. panta 4. punktu, Komiteja ir norādījusi, ka starptautiska informācijas apmaiņa starp dalībvalstīm profilakses un ārstēšanas jomās ir visai ierobežota. Komiteja iesaka dalībvalstīm veikt reālus un attiecīgā gadījumā mērķtiecīgus pasākumus aktīvai informētības veicināšanai, kā tas paredzēts 23. panta 4. punktā, lai ļautu dalībvalstīm uzlabot savas spējas un prasmes bērnu invaliditātes novēršanā un ārstēšanā.

16. Bieži nav skaidrs, kā un cik daudz tiek ņemtas vērā jaunattīstības valstu vajadzības, kā to paredz 23. panta 4. punkts. Komiteja strikti iesaka dalībvalstīm nodrošināt to, ka, sniedzot divpusēju vai daudzpusēju palīdzību attīstības jomā, īpaša uzmanība tiek veltīta bērniem ar invaliditāti un viņu izdzīvošanai un attīstībai saskaņā ar Konvencijas noteikumiem, piemēram, izstrādājot un īstenojot īpašas programmas, kuru mērķis ir iekļaut šos bērnus sabiedrībā, un piešķirot šim mērķim paredzētos budžeta resursus. Dalībvalstis tiek aicinātas savos ziņojumos Komitejai sniegt informāciju par šīs starptautiskās sadarbības aktivitātēm un rezultātiem.

C. Vispārīgi īstenošanas pasākumi (Konvencijas 4., 42. pants un 44. panta 6. punkts)⁴

Tiesību akti

17. Papildus tiesību aktiem, kas tiek ieteikti saistībā ar diskriminācijas aizliegumu (sk. 9. punktu), Komiteja dalībvalstīm iesaka vispusīgi pārskatīt visus valsts tiesību aktus un saistītās normas, lai nodrošinātu, ka visi Konvencijas noteikumi ir piemērojami attiecībā uz visiem bērniem, tostarp uz bērniem ar invaliditāti, kuriem attiecīgā gadījumā vajadzētu būt nepārprotami minētiem. Valsts normatīvajos aktos jābūt skaidriem un nepārprotamiem noteikumiem par bērnu ar invaliditāti īpašo tiesību – jo īpaši to tiesību, kuras paredzētas Konvencijas 23. pantā, – aizsardzību un izmantošanu.

Nacionālie rīcības plāni un valsts politika

18. Nepieciešamība pēc nacionālā rīcības plāna, kurā ietverti visi Konvencijas par bērnu ar invaliditāti tiesībām noteikumi, ir vispāratzīts fakts, un Komiteja dalībvalstīm bieži ir ieteikusi izstrādāt šādu plānu. Rīcības plāniem jābūt vispārējiem, tādiem, kuros ietverti plāni un stratēģijas attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, un tiem vajadzētu būt ar nosakāmiem rezultātiem. Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām teksta projekta

⁴ Šajā Vispārējā komentārā Komiteja pievēršas nepieciešamībai veltīt īpašu uzmanību bērniem ar invaliditāti saistībā ar vispārējiem pasākumiem. Lai iepazītos ar šo pasākumu saturu un svarīguma sīkāku skaidrojumu, skatīt Komitejas 2003. gada Vispārējo komentāru Nr. 5 par Konvencijas par bērna tiesībām īstenošanas vispārējiem pasākumiem (CRC/GC/2003/5).

4. panta 1. punkta c) apakšpunktā⁵ uzsvērts šā aspekta ietveršanas svarīgums, norādot, ka dalībvalstis apņemas “ ņemt vērā personu ar invaliditāti cilvēktiesību aizsardzību un veicināšanu ikvienā politikā un programmā” . Ir arī svarīgi, lai visas programmas būtu atbilstoši nodrošinātas ar finanšu resursiem un cilvēkresursiem un lai tām būtu izveidoti uzraudzības mehānismi, piemēram, rādītāji, kas ļauj precīzi noteikt rezultātus. Nedrīkst neievērot arī faktu, ka ir svarīgi minētās politikas un programmas attiecināt uz visiem bērniem ar invaliditāti. Dažas dalībvalstis ir izstrādājušas izcilas programmas, bet nav attiecinājuši tās uz visiem bērniem ar invaliditāti.

Dati un statistika

19. Lai pildītu savas saistības, dalībvalstīm jāizveido un jāattīsta tādi datu vākšanas mehānismi, kas ir precīzi, standartizēti un pieļauj dezagregēšanu, un kas atspoguļo bērnu ar invaliditāti faktisko situāciju. Šā jautājuma svarīgumam bieži vien nepievērš uzmanību un neuzskata to par prioritāru, lai gan tas ietekmē ne tikai pasākumus, kas jāveic profilakses nolūkā, bet arī tādu ļoti vērtīgu resursu izplatīšanu, kuri vajadzīgi programmu finansēšanai. Viena no galvenajām problēmām precīzas statistikas iegūšanā ir tāda, ka nav plaši pieņemtas skaidras invaliditātes definīcijas. Dalībvalstis tiek mudinātas izstrādāt atbilstošu definīciju, kas attiektos uz visiem bērniem ar invaliditāti, lai šie bērni varētu saņemt priekšrocības, kuras sniedz īpašā aizsardzība un programmas, kas izveidotas bērniem ar invaliditāti. Nereti vajadzīgi papildu centieni, lai iegūtu datus par bērniem ar invaliditāti, jo bieži viņu vecāki vai citas personas, kas rūpējas par šiem bērniem, viņus slēpj.

Budžets

20. Budžeta piešķiršana: saskaņā ar 4. pantu “ .. dalībvalstis maksimālā apmērā, atbilstoši tām pieejamajiem resursiem, veic šādus pasākumus[..]” . Lai gan Konvencijā nav konkrēti ieteikts, kāda būtu valsts budžeta atbilstošākā procentuālā daļa, kas jāvelta bērniem paredzētajiem pakalpojumiem un programmām, tā tomēr pieprasa, lai bērni būtu viena no prioritātēm. Šo tiesību īstenošana Komitejai ir būtiska problēma, jo daudzas dalībvalstis ne tikai nepiešķir pietiekamus resursus, bet gadu gaitā pat ir samazinājušas bērniem piešķiramo budžeta resursu apjomu. Tam ir nopietnas sekas, jo īpaši attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, kas prioritāšu sarakstos bieži ieņem zemas pozīcijas vai tajos nav iekļauti vispār. Piemēram, ja dalībvalsts nepiešķir pietiekamus līdzekļus, lai nodrošinātu pilnvērtīgu obligāto un bezmaksas izglītību visiem bērniem, tad ir maz ticams, ka tā piešķirs līdzekļus, lai apmācītu skolotājus darbam ar bērniem ar invaliditāti vai lai nodrošinātu bērniem ar invaliditāti vajadzīgos mācību līdzekļus un transportu. Ekonomiskās reformas veidi tagad ir decentralizācija un privatizācija, tomēr jāatceras, ka dalībvalsts primārā atbildība ir pārraudzīt to, lai bērniem ar invaliditāti tiktu piešķirti atbilstoši līdzekļi, kā arī tiktu noteiktas striktas vadlīnijas pakalpojumu sniegšanai. Līdzekļiem, kurus piešķir bērniem ar invaliditāti, jābūt pietiekamiem – turklāt tos nedrīkst izlietot citiem nolūkiem –, lai apmierinātu visas viņu vajadzības, tostarp vajadzību pēc programmām, kuras izveidotas, lai apmācītu attiecīgo profesiju pārstāvjus, kas strādā ar

⁵ Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām projekts, kuru pieņēmusi Vispārējās un vienotas starptautiskās konvencijas par personu ar invaliditāti tiesību un cieņas aizsardzību un veicināšanu *ad hoc* komiteja savā 8. sesijā Ņujorkā 2006. gada 25. augustā.

bērniem ar invaliditāti, piemēram, skolotājus, fizioterapeitus un politikas veidotājus, un lai organizētu izglītības kampaņas, sniegtu finansiālu atbalstu ģimenēm, palīdzot uzturēt ienākumus, garantētu sociālo drošību, palīglīdzekļus un citus pakalpojumus. Turklāt jānodrošina finansējums citām programmām, kas vajadzīgas, lai iekļautu bērnus ar invaliditāti vispārējās izglītības sistēmā, tostarp finansējums skolu remontēšanai, lai bērni ar invaliditāti varētu tām fiziski piekļūt.

Koordinācijas institūcija – kontaktpunkts invaliditātes jautājumos

21. Pakalpojumus bērniem ar invaliditāti bieži sniedz dažādas valsts un nevalstiskas organizācijas, un bieži šie pakalpojumi ir sadrumstaloti un nav koordinēti, tādējādi rodas funkciju pārklāšanās un nepilnības noteikumos. Tāpēc ir būtiski izveidot atbilstošu koordinācijas mehānismu. Tai jābūt daudznozaru institūcijai, kurā ietilpst gan valsts, gan privātas organizācijas, un tai jāsaņem iespējami augstāku valdības līmeņu pilnvaras un atbalsts, lai tā varētu funkcionēt atbilstoši visām savām iespējām. Koordinācijas institūcijai bērniem ar invaliditāti kā daļai plašākas koordinācijas sistēmas bērnu tiesību jautājumos vai valsts koordinācijas sistēmai personām ar invaliditāti ir priekšrocība darboties jau nodibinātā sistēmā ar nosacījumu, ka šī sistēma atbilstoši funkcionē un spēj piešķirt pietiekamus finanšu resursus un cilvēkresursus. No otras puses, atsevišķa koordinācijas sistēma var palīdzēt vērst uzmanību uz bērniem ar invaliditāti.

Starptautiskā sadarbība un tehniskā palīdzība

22. Lai padarītu informāciju starp dalībvalstīm brīvi pieejamu un lai radītu vidi, kurā notiek dalīšanās zināšanās par, *inter alia*, bērnu ar invaliditāti vadīšanu un rehabilitāciju, dalībvalstīm būtu jāatzīst starptautiskās sadarbības un tehniskās palīdzības svarīgums. Īpaša uzmanība būtu jāvelta jaunattīstības valstīm, kurām vajadzīga palīdzība, lai izveidotu un/vai finansētu programmas bērnu ar invaliditāti tiesību aizsargāšanai un veicināšanai. Šīm valstīm ir arvien lielākas grūtības nodrošināt atbilstošus resursus, lai apmierinātu personu ar invaliditāti būtiskākās vajadzības, un tām būtu steidzami vajadzīga palīdzība, lai novērstu invaliditāti, nodrošinātu pakalpojumus un rehabilitāciju, kā arī vienādotu iespējas. Tomēr, lai reaģētu uz šīm pieaugošajām vajadzībām, starptautiskajai sabiedrībai būtu jāizpēta jauni līdzekļu palielināšanas veidi un līdzekļi, tostarp būtiska resursu palielināšana, un jāveic vajadzīgie papildu pasākumi resursu nodrošināšanai. Tādēļ būtu jāveicina arī brīvprātīgi valdību ieguldījumi, lielāka reģionālā un divpusējā palīdzība, kā arī ieguldījumi no privātiem avotiem. *UNICEF* un *WHO* ir palīdzējušas jaunattīstības valstīm izstrādāt un īstenot īpašas programmas bērniem ar invaliditāti. Vērtīgs ir arī zināšanu apmaiņas process, daloties jaunākajās medicīniskajās zināšanās, kā arī labas prakses piemēros, piemēram, par agrīnu identificēšanu un sabiedrības nostādņu attiecībā uz agrīnu iejaukšanos un atbalstu ģimenēm, un risinot kopīgas problēmas.
23. Valstis, kas pārcietušas vai pārcieš iekšējus vai ārējus konfliktus, kuru laikā ir izvietotas sauszemes mīnas, saskaras ar īpašu problēmu. Dalībvalstīm bieži nav to vietu plānu, kur izvietotas sauszemes mīnas un nesprāgusi munīcija, un šo mīnu aizvākšanas izmaksas ir ļoti augstas. Komiteja uzsver, cik svarīga ir starptautiskā sadarbība atbilstoši 1997. gada Konvencijai par pretkājnieku mīnu izmantošanas, glabāšanas, izgatavošanas un nodošanas aizliegumu un to iznīcināšanu, lai novērstu ievainojumus un nāves gadījumus, kurus izraisījušas saglabājušās sauszemes mīnas un nesprāgusi munīcija. Šajā saistībā Komiteja

iesaka dalībvalstīm cieši sadarboties, lai bruņotu konfliktu un/vai notikušu bruņotu konfliktu vietās pilnīgi aizvāktu sauszemes mīnas un nesprāgušu munīciju.

Neatkarīga uzraudzība

24. Gan Konvencijā, gan Paraugnoteikumos par personu ar invaliditāti iespēju vienādošanu atzīts, ka ir būtiski izveidot atbilstošu uzraudzības sistēmu.⁶ Komiteja ir ļoti bieži atsaukusies uz Parīzes principiem⁷ kā uz vadlīnijām, kuras valstu cilvēktiesību aizsardzības iestādēm būtu jāievēro (sk. Komitejas 2002. gada Vispārējo komentāru Nr. 2 par neatkarīgu valsts cilvēktiesību aizsardzības iestāžu lomu bērna tiesību veicināšanā un aizsardzībā (CRC/GC/2002/2)). Valsts cilvēktiesību aizsardzības iestādēm var būt dažādi veidi jeb formas, piemēram, ombuds vai komisārs, un to vispārējs pamats var būt noteikti kontaktpunkti vai tās var būt specifiskas noteiktos kontaktpunktos. Neatkarīgi no izvēlēta mehānisma veida tām jābūt:

- a) neatkarīgām, ar atbilstošu finansiālu atbalstu un cilvēkresursiem;
- b) labi zināmām bērniem ar invaliditāti un viņu aprūpētājiem;
- c) pieejamām ne tikai fiziski, bet arī tā, lai bērni ar invaliditāti tām varētu viegli un konfidenciāli nosūtīt savas sūdzības vai jautājumus, un
- d) atbilstošam likumīgam pilnvarojumam saņemt, pārbaudīt un risināt bērnu ar invaliditāti sūdzības tā, lai tiktu ņemts vērā gan tas, ka viņi vēl ir bērni, gan viņu invaliditāte.

Pilsoniskā sabiedrība

25. Lai gan rūpēšanās par bērniem ar invaliditāti ir valsts pienākums, NVO bieži īsteno šos pienākumus bez atbilstoša valdības atbalsta, finansējuma vai atzinības. Tāpēc dalībvalstis tiek mudinātas atbalstīt NVO un sadarboties ar tām, ļaujot tām piedalīties pakalpojumu sniegšanā bērniem ar invaliditāti, un nodrošināt to, ka tās darbojas pilnīgā saskaņā ar Konvencijas noteikumiem un principiem. Šajā saistībā Komiteja vērš dalībvalstu uzmanību uz ieteikumiem, kas pieņemti dienā, kad notika tās Vispārējā diskusija par privāto sektoru kā pakalpojumu sniedzēju (sk. CRC/C/121, 630.–653. punktu).

Zināšanu izplatīšana un attiecīgo profesiju pārstāvju apmācīšana

26. Zināšanas par Konvenciju par bērna tiesībām un īpašajiem noteikumiem, kas veltīti bērniem ar invaliditāti, ir vajadzīgs un spēcīgs līdzeklis šo tiesību īstenošanas nodrošināšanā. Dalībvalstis tiek mudinātas izplatīt zināšanas, tostarp veicot sistemātiskas informatīvi izglītojošas kampaņas, izstrādājot atbilstošus materiālus, piemēram, bērniem saprotamu Konvencijas redakciju drukātā veidā un Braila rakstā, un izmantojot plašsaziņas līdzekļus, lai veicinātu pozitīvu attieksmi pret bērniem ar invaliditāti.

⁶ Sk. arī Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas 1994. gada Vispārējo komentāru Nr. 5 par personām ar invaliditāti, kas iekļauts dokumentā E/1995/22.

⁷ Principi, kas attiecas uz cilvēktiesību aizsardzības un veicināšanas valsts iestāžu statusu un darbību, A/RES/48/134, 1993. gada 20. decembris.

-
27. Savukārt attiecīgo profesiju pārstāvju, kas strādā ar bērniem ar invaliditāti un viņu labā, apmācības programmās kā priekšnoteikums kvalifikācijas iegūšanai jāiekļauj mērķtiecīga izglītība, kas vērsta uz bērnu ar invaliditāti tiesībām. Šie attiecīgo profesiju pārstāvji ir, piemēram, politikas veidotāji, tiesneši, juristi, tiesībaizsardzības iestāžu darbinieki, pedagogi, veselības aprūpes darbinieki, sociālie darbinieki, plašsaziņas līdzekļu darbinieki un citi.

D. Vispārējie principi (Konvencijas 2., 3., 6. un 12. pants)

Diskriminācijas aizlieguma princips

28. Sk. pamata noteikumu par bērniem ar invaliditāti 8.–10. punktu.

Bērna intereses

29. “ Visās darbībās attiecībā uz bērniem [...] uzmanība pirmkārt tiek veltīta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses” . Šis vispārējais pants paredzēts, lai attiektos uz visiem bērnu aprūpes un aizsardzības aspektiem visās vidēs. Tas vēršas pie likumdevējām iestādēm, kam uzticēts izveidot tiesisko regulējumu, lai aizsargātu bērnu ar invaliditāti tiesības, kā arī izveidot tādu tiesību sistēmu, kurā tiek pieņemti lēmumi, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti. Tam vajadzētu būt programmu un politikas veidošanas pamatam, un tas jāapsver saistībā ar katru pakalpojumu, kas tiek sniegts bērniem ar invaliditāti, un ar jebkuru citu darbību, kura viņus ietekmē.
30. Bērna intereses ir īpaši svarīgas iestādēs un citās vietās, kurās sniedz pakalpojumus bērniem ar invaliditāti, jo tiek gaidīts, ka tās atbildīs standartiem un noteikumiem, ka bērnu drošība, aizsardzība un aprūpe būs to galvenais apsvēruma un ka šim apsvērumam būtu jābūt svarīgākam par citiem vienmēr, piemēram, piešķirot budžetu.

Tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību

31. Iedzimtās tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību ir tiesības, kas garantē īpašu uzmanību attiecībā uz bērniem ar invaliditāti. Daudzās pasaules valstīs bērni ar invaliditāti ir pakļauti dažādām praksēm, kas pilnīgi vai daļēji kompromitē šīs tiesības. Viņi ir neaizsargātāki pret bērnu slepkavībām, turklāt dažās kultūrās bērns ar jebkāda veida invaliditāti tiek uzskatīts par sliktu zīmi, kas var “ aptraipīt ģimenes ciltsrakstus” , tādēļ īpaši norīkots indivīds no kopienas sistemātiski nogalina bērnus ar invaliditāti. Par šādiem noziegumiem bieži nesoda vai vainīgie saņem vieglākus sodus. Dalībvalstis tiek mudinātas veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai izbeigtu šādas prakses, tostarp paaugstinot sabiedrības informētību, ieviešot atbilstošus tiesību aktus un piemērojot likumu, kas paredz atbilstošu sodu visiem, kuri tieši vai netieši pārkāpj bērnu ar invaliditāti tiesības uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību.

Cieņa pret bērna viedokli

-
32. Visbiežāk attiecībā uz bērniem ar invaliditāti politiku izstrādā un lēmumus pieņem pieaugušie ar invaliditāti vai bez tās, bet paši bērni netiek iesaistīti šajā procesā. Ir svarīgi, lai bērni ar invaliditāti tiek uzklauti visās procedūrās, kas attiecas uz viņiem, un lai viņu viedoklis tiek respektēts atbilstoši viņu spējām, kuras attīstās. Tam vajadzētu nozīmēt viņu pārstāvību dažādās struktūrās, piemēram, parlamentā, komitejās un citās vietās, kur viņi pauž savu viedokli un piedalās tādu lēmumu pieņemšanā, kas attiecas uz viņiem kā uz bērniem kopumā un kā uz bērniem ar invaliditāti sevišķi. Viņu iesaistīšana šādā procesā ne tikai nodrošina to, ka politika ir vērsta uz viņu vajadzībām un vēlmēm, bet tas ir arī vērtīgs iekļaušanas līdzeklis, jo tas nodrošina to, ka lēmumu pieņemšanas process ir līdzdalības process. Bērni jānodrošina ar visiem saziņas veidiem, lai veicinātu viņu viedokļa paušanu. Turklāt dalībvalstīm jāatbalsta ģimeņu un attiecīgo profesiju pārstāvju apmācības attīstība, lai veicinātu un cienītu bērnu progresējošās spējas uzņemties arvien lielāku atbildību par lēmumu pieņemšanu savā dzīvē.
33. Bērniem ar invaliditāti bieži ir vajadzīgi īpaši pakalpojumi veselības aprūpes un izglītības jomā, lai viņi varētu attīstīties vispilnīgākajā apjomā, un tie ir aplūkoti attiecīgajos punktos. Tomēr ir zināms, ka ļoti bieži bērnu ar invaliditāti garīgajai, emocionālajai un kultūras attīstībai un labklājībai netiek pievērsta pietiekama uzmanība. Viņi pasākumos un aktivitātēs, kuru mērķis ir šie bērna dzīves svarīgie aspekti, vai nu nepiedalās vispār, vai piedalās minimāli, un viņi bieži var piedalīties tikai tajās aktivitātēs, kas paredzētas tieši viņiem. Tas tikai rada bērnu ar invaliditāti papildu sociālo izolāciju un rada viņiem izolētības sajūtu. Programmās un aktivitātēs, kas paredzētas bērna attīstībai kultūras jomā un garīgajai labklājībai, jāiesaista gan bērni ar invaliditāti, gan bez tās un jā rūpējas par tiem integrētā līdzdalības veidā.

**E. Pilsoniskās tiesības un brīvības
(Konvencijas 7., 8., 13.–17. pants un 37. panta a) punkts)**

34. Tiesības uz vārdu un pilsonību, identitātes saglabāšanu, vārda brīvību, domas, apziņas un reliģijas brīvību, biedrošanās un miermīlīgas pulcēšanās brīvību, tiesības uz privāto dzīvi un tiesības netikt pakļautam spīdzināšanai vai citai cietsirdīgai, necilvēcīgai vai pazemojošai attieksmei vai sodīšanai un tiesības uz to, lai netiktu nelikumīgi atņemta brīvība, ir vispārējas pilsoniskās tiesības un brīvības, kas jārespektē, jāaizsargā un jāveicina attiecībā uz visiem, tostarp bērniem ar invaliditāti. Īpaša uzmanība jāvelta jomām, kurās pastāv lielāka iespēja, ka varētu tikt pārkāptas bērnu ar invaliditāti tiesības, vai kurās ir vajadzīgas īpašas programmas viņu aizsardzībai.

Dzimšanas reģistrācija

35. Visbiežāk neregistrē tieši to bērnu dzimšanu, kuriem ir invaliditāte. Ja viņu dzimšana nav reģistrēta, viņus neatzīst saskaņā ar tiesību aktiem un par viņiem nav valsts statistikas datu. Neregistrēšana būtiski ietekmē viņu iespējas izmantot savas cilvēktiesības, tostarp viņiem nav pilsonības un nav pieejami sociālie un medicīnas pakalpojumi un izglītība. Bērni ar invaliditāti, kuru dzimšana nav reģistrēta, ir pakļauti lielākam nevērības, institucionalizācijas un pat nāves riskam.

-
36. Ņemot vērā Konvencijas 7. pantu, Komiteja iesaka dalībvalstīm veikt visus atbilstošos pasākumus, lai nodrošinātu to, ka tiek reģistrēta bērnu ar invaliditāti dzimšana. Šādi pasākumi, cita starpā, ir efektīvas dzimšanas reģistrācijas sistēmas izstrāde un īstenošana, atteikšanās no reģistrācijas maksas, mobilo reģistrācijas biroju un reģistrācijas nodaļu skolās ieviešana vēl neregistrētajiem bērniem. Šajā saistībā dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka 7. panta noteikumi tiek pilnīgi īstenoti saskaņā ar diskriminācijas aizlieguma principu (2. pants) un bērna interešu principu (3. pants).

Atbilstošas informācijas un plašsaziņas līdzekļu pieejamība

37. Piekļuve informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, ļauj bērniem ar invaliditāti dzīvot neatkarīgi un pilnīgi piedalīties visos dzīves aspektos. Bērniem ar invaliditāti un viņu aprūpētājiem būtu jābūt pieejamai informācijai, kas saistīta ar šo bērnu invaliditāti un kas sniedz viņiem zināšanas par invaliditātes procesu, tostarp iemesliem, pārvaldību un prognozēm. Šīs zināšanas ir ārkārtīgi vērtīgas, jo tās ne tikai ļauj viņiem pielāgoties savai invaliditātei, bet arī ļauj viņiem iesaistīties un pieņemt informētus lēmumus, kas saistīti ar viņu pašu aprūpi. Bērniem ar invaliditāti vajadzīgi arī atbilstoši tehniskie līdzekļi un citi pakalpojumi un valodu – piemēram, Braila raksta un zīmju valodas – zināšanas, kas ļauj viņiem piekļūt visu veidu plašsaziņas līdzekļiem, tostarp televīzijai, radio un drukātajiem materiāliem, kā arī jaunajām informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, piemēram, internetam.
38. No otras puses, dalībvalstīm ir jāaizsargā bērni, tostarp bērni ar invaliditāti, no kaitīgas informācijas, īpaši pornogrāfiskiem materiāliem un materiāliem, kas veicina ksenofobiju vai jebkura cita veida diskrimināciju un kas potenciāli varētu pastiprināt aizspriedumus.

Piekļuve sabiedriskajam transportam un iestādēm

39. Viens no galvenajiem bērnu ar invaliditāti sociālās izolācijas un neiekļaušanas faktoriem un ir tas, ka nav fiziski pieejams sabiedriskais transports un iestādes, tostarp valsts iestāžu ēkas, iepirkšanās vietas, atpūtas iestādes, turklāt tas lielā mērā negatīvi ietekmē viņu piekļūvi pakalpojumiem, tostarp medicīnas un izglītības pakalpojumiem. Lai gan šo faktoru galvenokārt saprot attīstītajās valstīs, jaunattīstības valstīs tam joprojām pārsvarā netiek pievērsta pietiekama uzmanība. Visas dalībvalstis tiek mudinātas izstrādāt atbilstošu politiku un procedūras, lai sabiedriskais transports bērniem ar invaliditāti būtu drošs, viegli pieejams un bezmaksas, kad vien iespējams, ņemot vērā vecāku vai citu personu, kas rūpējas par bērnu, finanšu resursus.
40. Visām jaunajām sabiedriskajām ēkām būtu jāatbilst starptautiskajām specifiskajām attiecībā uz to pieejamību personām ar invaliditāti, un esošajās ēkās, tostarp skolās, veselības aprūpes iestādēs, valsts iestāžu ēkās, iepirkšanās vietās, jāveic vajadzīgās izmaiņas, lai tās būtu tik pieejamas, cik vien iespējams.

F. Ģimenes vide un alternatīvā aprūpe
(Konvencijas 5. pants, 18. panta 1.–2. punkts, 9.–11., 19.–21., 25. pants, 27. panta 4. punkts un 39. pants)

Ģimenes atbalsts un vecāku pienākumi

41. Bērni ar invaliditāti vislabāko aprūpi un audzināšanu saņem savas ģimenes vidē, ar nosacījumu, ka ģimene visās jomās saņem pienācīgu atbalstu. Šis atbalsts cita starpā nozīmē vecāku un brāļu un māsu izglītošanu ne tikai par invaliditāti un tās iemesliem, bet arī par katra bērna unikālajām fiziskajām un garīgajām prasībām, psiholoģisko atbalstu, kas sniedzams stresa situācijās un grūtībās, ar kurām saskaras bērnu ar invaliditāti ģimenes, izglītošanu par ģimenes kopīgo valodu, piemēram, zīmju valodu, lai vecāki un brāļi un māsas varētu sazināties ar ģimenes locekļiem ar invaliditāti, materiālo atbalstu īpašu pabalstu veidā, kā arī patēriņa preces un vajadzīgo aprīkojumu, piemēram, īpašas mēbeles un pārvietošanās palīgierīces, kas tiek uzskatītas par vajadzīgām bērnam ar invaliditāti, lai viņš varētu dzīvot cienīgu un neatkarīgu dzīvi, būdams pilnīgi iekļauts ģimenē un sabiedrībā. Šajā saistībā atbalsts jāattiecina arī uz tiem bērniem, kuru aprūpētāji ir invalīdi. Piemēram, bērnam, kurš dzīvo ar kādu no vecākiem vai ar citu aprūpētāju ar invaliditāti, būtu jāsaņem atbalsts, kas pilnīgi aizsargātu viņa tiesības un ļautu viņam arī turpmāk dzīvot kopā ar kādu no šādiem vecākiem, kad vien tas ir viņa interesēs. Starp atbalsta pakalpojumiem būtu jāietver arī dažādas pagaidu aizbildnības formas, piemēram, vietējā līmenī tieši pieejama palīdzība, saņemot aprūpi mājās vai dienas aprūpes iestādēs. Ja ir šādi pakalpojumi, vecāki var strādāt, turklāt tā tiek mazināts stress un saglabāta veselīga vide ģimenē.

Vardarbība, ļaunprātīga izmantošana un nevēriba

42. Bērni ar invaliditāti ir vairāk pakļauti visu veidu ļaunprātīgai izmantošanai – gan garīgai, gan fiziskai, gan seksuālai – visās vidēs, tostarp ģimenē, skolās, privātajās un valsts iestādēs, arī alternatīvajā aprūpē, darba vidē un sabiedrībā kopumā. Bieži tiek teikts, ka bērniem ar invaliditāti ir piecas reizes lielāka iespēja kļūt par ļaunprātīgas izmantošanas upuriem. Mājās un iestādēs bērni ar invaliditāti bieži tiek pakļauti garīgai un fiziskai vardarbībai un seksuālai izmantošanai, kā arī ir īpaši pakļauti nevērībai un nolaidīgai attieksmei, jo bieži viņi rada ģimenei papildu fizisko un finansiālo slogu. Turklāt tas, ka viņiem trūkst piekļuves funkcionālai sūdzības saņemšanai uzraudzības sistēmai, veicina sistemātisku un ilgstošu ļaunprātīgu izmantošanu. Vardarbība skolā ir īpaša vardarbības forma, kurai bērni ir pakļauti, un bieži šī forma tiek vērsta pret bērniem ar invaliditāti. Viņu īpašās neaizsargātības galvenie iemesli, *inter alia*:

- a) viņu nespēja dzirdēt, pārvietoties, apģērbties, neatkarīgi izmantot tualeti un nomazgāties palielina viņu pakļautību uzmācīgai individuālajai aprūpei vai ļaunprātīgai izmantošanai;
- b) dzīve izolācijā no vecākiem, brāļiem un māsām, paplašinātās ģimenes un draugiem palielina ļaunprātīgas izmantošanas iespējamību;
- c) ja viņiem ir saziņas traucējumi vai garīgi traucējumi, viņi var tikt ignorēti, viņiem var neticēt vai viņus var nepareizi saprast gadījumos, kad viņi sūdzas par ļaunprātīgu izmantošanu;

-
- d) vecāki un citas personas, kas rūpējas par bērnu, var būt pastāvīga spiediena vai stresa ietekmē tādu fizisku, finansiālu un emocionālu problēmu dēļ, kuras saistītas ar viņu bērna aprūpēšanu; pētījumi liecina, ka personām, kas ir stresa ietekmē, ir lielāka iespēja kļūt vardarbīgām;
 - e) bērni ar invaliditāti bieži tiek kļūmīgi uztverti kā neseksuāli un kā personas, kas neizprot savu ķermeni, tāpēc viņi var kļūt par ļaunprātīgu izmantotāju mērķi, īpaši, ja šī izmantošana ir saistīta ar seksualitāti.
43. Risinot jautājumu par vardarbību un ļaunprātīgu izmantošanu, dalībvalstis tiek mudinātas veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai novērstu bērnu ar invaliditāti ļaunprātīgu izmantošanu un vardarbību pret viņiem, piemēram:
- a) apmācīt un izglītēt vecākus un citas personas, kas rūpējas par bērnu, lai viņi izprastu apdraudējumu un pazīmes tam, ka bērns tiek ļaunprātīgi izmantots;
 - b) nodrošināt, lai vecāki ir piesardzīgi, izvēloties aprūpētājus un iestādes saviem bērniem, un attīsta savu spēju konstatēt ļaunprātīgu izmantošanu;
 - c) nodrošināt un veicināt atbalsta grupas vecākiem, brāļiem un māsām un citām personām, kas rūpējas par bērnu, lai viņiem palīdzētu rūpēties par bērniem un risināt ar invaliditāti saistītās problēmas;
 - d) nodrošināt, lai bērni un viņu aprūpētāji zina, ka bērnam ir tiesības uz to, lai pret viņu izturētos ar godu un cieņu, un ka viņam ir tiesības sūdzēties kompetentām iestādēm, ja šīs tiesības tiek pārkāptas;
 - e) skolām jāveic pasākumi, lai apkarotu vardarbību skolā, un jāpievērš īpaša uzmanība bērniem ar invaliditāti, nodrošinot viņiem vajadzīgo aizsardzību, vienlaikus saglabājot viņu iekļaušanu vispārējā izglītības sistēmā;
 - f) nodrošināt, lai iestādēs, kas sniedz aprūpi bērniem ar invaliditāti, būtu īpaši apmācīts personāls, lai tās ievērotu attiecīgas normas, tiktu regulāri uzraudzītas un novērtētas un lai tajās būtu pieejami korekti sūdzību mehānismi;
 - g) izveidot pieejamu un bērnu saudzējošu sūdzību mehānismu un funkcionējošu uzraudzības sistēmu, kuras pamatā ir Parīzes principi (sk. šā Vispārējā komentāra 24. punktu);
 - h) izmantot vajadzīgos tiesību aktus, lai sodītu vainīgos un pārvietotu viņus prom no mājām, tādējādi nodrošinot, ka bērns netiek nošķirts no savas ģimenes un ka viņš var turpināt dzīvot drošā un veselīgā vidē;
 - i) veikt ļaunprātīgas izmantošanas un vardarbības upuru ārstēšanu un reintegrāciju, īpašu uzmanību pievēršot viņu atveseļošanās programmām.

-
44. Šajā saistībā Komiteja arī vēlas vērst dalībvalstu uzmanību uz neatkarīgā eksperta ziņojumu par ANO pētījumu saistībā ar vardarbību pret bērniem (A/61/299), kurā ir atsauce uz bērniem ar invaliditāti kā uz tādu bērnu grupu, kas ir īpaši pakļauta vardarbībai. Komiteja mudina dalībvalstis veikt visus attiecīgos pasākumus, lai īstenotu vispārējos ieteikumus, kā arī bērna videi atbilstošus ieteikumus, kas iekļauti šajā ziņojumā.

Ģimenes tipa alternatīvā aprūpe

45. Ir jānostiprina paplašinātās ģimenes, kas daudzās sabiedrībās joprojām ir galvenais bērna aprūpes balsts un tiek uzskatīta par vienu no labākajām alternatīvām bērna aprūpei, loma un ir jāļauj tai atbalstīt bērnu un viņa vecākus vai citas personas, kuras rūpējas par bērnu.
46. Lai gan audžuģimene ir alternatīvās aprūpes veids, kas ir atzīts un tiek izmantots daudzās dalībvalstīs, tomēr daudzas audžuģimenes negribīgi uzņemas rūpes par bērnu ar invaliditāti, jo bērniem ar invaliditāti var būt vajadzīga papildu aprūpe un tiem ir īpašas vajadzības fiziskajā, psiholoģiskajā un garīgajā audzināšanā. Tāpēc organizācijām, kas ir atbildīgas par bērnu nodošanu audzināšanā, jānodrošina vajadzīgā piemēroto ģimeņu apmācība un iedrošināšana, kā arī jāsniedz atbalsts, kas ļauj audžuģimenei atbilstoši rūpēties par bērnu ar invaliditāti.

Iestādes

47. Komiteja bieži ir paudusi bažas par lielo skaitu to bērnu ar invaliditāti, kas tiek ievietoti iestādēs, un par to, ka daudzās valstīs institucionalizācija ir prioritārais ievietošanas variants. Sniegtās aprūpes kvalitāte gan izglītības, gan medicīniskās aprūpes un rehabilitācijas jomās bieži ir daudz zemāka par normām, kas noteiktas bērnu ar invaliditāti aprūpei, vai nu tāpēc, ka trūkst noteikto normu vai tāpēc, ka šīs normas netiek īstenotas un uzraudzītas. Iestādes ir arī īpaša vide, kurā bērni ar invaliditāti ir vairāk pakļauti garīgai, fiziskai, seksuālai un citu veidu ļaunprātīgai izmantošanai, kā arī nevērībai un nolaidīgai attieksmei (sk. 42.–44. punktu). Tāpēc Komiteja mudina dalībvalstis izmantot ievietošanu iestādē tikai kā pēdējo līdzekli gadījumos, kad tas ir pilnīgi nepieciešams un ir bērna interesēs. Tā iesaka dalībvalstīm novērst to, ka ievietošana iestādē tiek izmantota vienīgi tādēļ, lai ierobežotu bērna brīvību vai pārvietošanās brīvību. Turklāt uzmanību vajadzētu veltīt tam, lai pārveidotu pastāvošās iestādes, galvenokārt pievēršoties iespējām izmantot nelielus ģimenes tipa aprūpes centrus, kurus veidojot ņemtu vērā bērna tiesības un vajadzības, un tam, lai izstrādātu valsts normas aprūpei iestādēs un izveidotu stingras pārbaudes un uzraudzības procedūras, kas paredzētas, lai nodrošinātu šo normu efektīvu īstenošanu.
48. Komiteju satrauc fakts, ka bērni ar invaliditāti bieži vien nošķiršanas un ievietošanas procesā netiek uzklauti. Kopumā lēmumu pieņemšanas procesos bērniem kā partneriem netiek piešķirta pietiekami liela nozīme, lai gan šiem lēmumiem ir tālejoša ietekme uz bērna dzīvi un nākotni. Tāpēc Komiteja iesaka dalībvalstīm turpināt un pastiprināt pūliņus, lai tiktu ņemts vērā bērnu ar invaliditāti viedoklis, un atvieglot viņu dalību visos jautājumos, kas viņus ietekmē novērtēšanas, nošķiršanas un ievietošanas procesā, ārpusmājas aprūpes un pārejas procesā. Komiteja arī uzsver, ka bērnus būtu jāuzklausa visā aizsardzības pasākumu procesā – pirms lēmuma pieņemšanas, tā īstenošanas laikā un

arī pēc tam. Šajā saistībā Komiteja vērš dalībvalstu uzmanību uz Komitejas ieteikumiem, kas tika pieņemti dienā, kad notika tās Vispārējā diskusija par bērniem bez vecāku aprūpes (CRC/C/153, 636.–689. punkts).

49. Tāpēc, risinot institucionalizācijas jautājumu, dalībvalstis tiek mudinātas izstrādāt programmas bērnu ar invaliditāti deinstitutionalizācijai, atkal izmitinot viņus viņu ģimenēs, paplašinātajās ģimenēs vai audžuģimenēs. Jāsniedz sistemātisks vajadzīgais atbalsts/apmācība vecākiem un citiem paplašinātās ģimenes locekļiem, lai viņu bērns atkal varētu iekļauties mājas dzīvē.

Ievietošanas periodiska pārskatīšana

50. Lai kādu ievietošanas veidu kompetentās varas iestādes nebūtu izvēlējušās bērniem ar invaliditāti, ir svarīgi, lai periodiski tiktu pārskatīta izturēšanās pret bērnu un visi pārējie apstākļi, kas saistīti ar viņa ievietošanu, nolūkā uzraudzīt viņa labklājību.

G. Pamata veselība un labklājība

(Konvencijas 6. pants, 18. panta 3. punkts, 23., 24., 26. pants un 27. panta, 1.– 3. punkts)

Tiesības uz veselību

51. “ Maksimāli augstākā veselības līmeņa sasniegšana” , kā arī kvalitatīvas veselības aprūpes pieejamība, tostarp finansiālā ziņā, ir viena no visu bērnu dabiskajām tiesībām. Jautājums par bērniem ar invaliditāti bieži netiek skarts dažādu problēmu dēļ, tostarp diskriminācijas un nepieejamības dēļ, jo trūkst informācijas un/vai finanšu līdzekļu, transporta, ģeogrāfiskā dalījuma un veselības aprūpes iestāžu fiziskas pieejamības. Turklāt trūkst tādu mērķtiecīgu veselības aprūpes programmu, kas vērstas uz bērnu ar invaliditāti īpašajām vajadzībām. Veselības politikai būtu jābūt vispārējai, un tai jābūt vērstai uz invaliditātes agrīnu atklāšanu, agrīnu pasākumu veikšanu, tostarp psiholoģisku un fizisku terapiju un rehabilitāciju, tostarp fiziskajiem palīgīdzekļiem, piemēram, locekļu protēzēm, pārvietošanās palīgierīcēm, dzirdes aparātiem, un vizuālajiem palīgīdzekļiem.
52. Tomēr ir svarīgi uzsvērt, ka veselības aprūpes pakalpojumi būtu jānodrošina tajā pašā valsts veselības aprūpes sistēmā, kas paredzēta bērniem bez invaliditātes, kad vien iespējams, bez maksas, un tiem būtu jābūt tik mūsdienīgiem, cik iespējams. Būtu jāuzsver, ka, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus bērniem ar invaliditāti, svarīga ir sabiedrības palīdzības un rehabilitācijas stratēģija. Dalībvalstīm jānodrošina, ka veselības aprūpes darbinieki, kas strādā ar bērniem ar invaliditāti, tiek apmācīti atbilstoši augstākajiem iespējamajiem standartiem un tie izmanto uz bērnu vērstu pieeju. Šajā saistībā daudzas dalībvalstis gūtu lielu labumu no starptautiskas sadarbības ar starptautiskām organizācijām, kā arī ar citām dalībvalstīm.

Novēršana

53. Invaliditātes cēloņi ir dažādi, un tāpēc novēršanas pasākumi atšķiras. Pārmantojamās slimības, kas bieži izraisa invaliditāti, var tikt novērstas dažās sabiedrībās, kurās praktizē

asinsradnieku laulības, un šajos apstākļos būtu ieteicama sabiedrības informēšana un atbilstoša aizspriedumu pārbaude. Visā pasaulē joprojām daudzu invaliditātes gadījumu cēlonis ir infekcijas slimības, un ir jāpastiprina vakcinācijas programmas, lai sasniegtu vispārēju vakcināciju pret novēršamajām infekcijas slimībām. Barības vielu nepietiekamībai ir ilgtermiņa ietekme uz bērnu attīstību, un tā var izraisīt invaliditāti, piemēram, aklumu, kura cēlonis ir A vitamīna trūkums. Komiteja iesaka dalībvalstīm ieviest un nostiprināt bērnu pirmsdzemdību aprūpi un nodrošināt atbilstošas kvalitātes palīdzību dzemdībās. Tā arī iesaka, lai dalībvalstis nodrošina atbilstošus pēcdzemdību veselības aprūpes pakalpojumus un izstrādā kampaņas vecāku un citu personu, kas aprūpē bērnu, informēšanai par bērna veselības pamata aprūpi un uzturu. Šajā saistībā Komiteja arī iesaka, lai dalībvalstis turpina sadarboties ar, citu starpā, *WHO* un *UNICEF*, un lūdz tām tehnisku palīdzību.

54. Dažās valstīs viens no galvenajiem invaliditātes cēloņiem ir sadzīves negadījumi un ceļu satiksmes negadījumi, un ir jāizstrādā un jāīsteno politika to novēršanai, piemēram, jāievieš likumi par drošības jostām un satiksmes drošību. Novēršamie invaliditātes cēloņi ir arī ar dzīvesveidu saistītās problēmas, piemēram, alkohola un narkotiku lietošana grūtniecības laikā, un dažās valstīs viens no galvenajiem satraukuma iemesliem ir augļa alkohola sindroms. Sabiedrības izglītība, topošo māšu, kas varētu lietot šādas vielas, identificēšana un atbalsta sniegšana tām ir tikai daži no pasākumiem, kas var tikt veikti, lai novērstu bērnu invaliditātes izraisītāju. Daudzu invaliditātes gadījumu rašanos veicina arī bīstami vides toksīni. Toksīni, piemēram, svins, dzīvsudrabs, azbests u. c., parasti ir sastopami vairumā valstu. Valstīm būtu jāizstrādā un jāīsteno politika, lai novērstu bīstamu materiālu izgāšanu un citus vides piesārņošanas veidus. Turklāt būtu jānosaka arī striktas vadlīnijas un drošības pasākumi, lai novērstu radiācijas negadījumus.
55. Starp galvenajiem invaliditātes cēloņiem ir arī bruņoti konflikti un to sekas, tostarp kājnieku ieroču un vieglo ieroču esamība un pieejamība. Dalībvalstu pienākums ir veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai aizsargātu bērnus no kara un bruņotas vardarbības kaitīgās ietekmes, un nodrošināt, lai bērniem, kurus skāris bruņots konflikts, būtu pieejami atbilstoši veselības aprūpes un sociālie pakalpojumi, tostarp psihosociālā atveseļošanās un sociālā reintegrācija. Komiteja īpaši uzsver to, cik svarīgi ir izglītēt bērnus, vecākus un sabiedrību kopumā par sauszemes mīnu un nesprāgušas munīcijas bīstamību, lai novērstu ievainojumus un nāves gadījumus. Ir svarīgi, lai dalībvalstis turpina meklēt sauszemes mīnas un nesprāgušu munīciju, veic pasākumus, lai nepieļautu bērnu piekļuvi aizdomīgām teritorijām, pastiprina atmiņēšanas aktivitātes un attiecīgā gadījumā cenšas saņemt vajadzīgo tehnisko nodrošinājumu un finansiālo atbalstu starptautiskas sadarbības ceļā, tostarp no ANO aģentūrām (sk. arī 23. punktu par sauszemes mīnām un nesprāgušu munīciju un 78. punktu par bruņotiem konfliktiem saistībā ar īpašiem aizsardzības pasākumiem).

Agrīna identificēšana

56. Ļoti bieži invaliditāte tiek atklāta visai vēlu bērna dzīvē, un tas liedz viņam saņemt efektīvu ārstēšanu un rehabilitāciju. Lai veiktu agrīnu identificēšanu attiecīgo profesiju pārstāvjiem veselības aprūpes jomā, vecākiem, skolotājiem, kā arī citu attiecīgo profesiju pārstāvjiem, kas strādā ar bērniem jābūt pilnīgi informētiem. Viņiem būtu jābūt spējīgiem identificēt invaliditātes agrīnās pazīmes un izsniegt atbilstošus nosūtījumus, lai noteiktu

diagnozi un attiecīgi rīkotos. Tāpēc Komiteja iesaka dalībvalstīm izveidot sistēmas, lai veiktu agrīnu identificēšanu un agrīnu iejaukšanos, iekļaujot šīs sistēmas savos veselības aprūpes pakalpojumos papildus dzimšanas reģistrācijai un procedūrām, lai sekotu līdzi to bērnu attīstībai, kam agrīnā vecumā noteikta invaliditāte. Pakalpojumiem jābūt gan vietēja mēroga, gan mājas mēroga, un tiem jābūt viegli pieejamiem. Turklāt jāveido saiknes starp agrīnas iejaukšanās pakalpojumiem, pirmskolas iestādēm un skolām, lai veicinātu bērna vienmērīgu pāreju.

57. Pēc identificēšanas esošajām sistēmām jābūt spējīgām nodrošināt agrīnu iejaukšanos, tostarp ārstēšanu un rehabilitāciju, nodrošinot visas vajadzīgās ierīces, kas ļauj bērniem ar invaliditāti pilnīgi izmantot savas funkcionālās spējas, pārvietošanās palīglīdzekļu, dzirdes aparātu, vizuālo palīglīdzekļu, protēžu u. c. ierīču izteiksmē. Jāuzsver arī tas, ka minētais nodrošinājums būtu jāsniedz bez maksas, kad vien iespējams, un šo pakalpojumu saņemšanas procesam jābūt efektīvam un vienkāršam, bez garām rindām un birokrātijas.

Daudznozaru aprūpe

58. Bērniem ar invaliditāti ļoti bieži ir daudz veselības problēmu, kuras jārisina komandā. Ļoti bieži bērna aprūpē ir iesaistīti daudzi attiecīgo profesiju pārstāvji, piemēram, neurologi, psihologi, psihiatri, ortopēdijas ķirurgi, psihoterapeiti un citi. Ideālā gadījumā šiem attiecīgo profesiju pārstāvjiem būtu kopīgi jānosaka bērnam ar invaliditāti rīcības plāns, kas garantētu, ka viņam tiek nodrošināta efektīvākā veselības aprūpe.

Pusaudžu veselība un attīstība

59. Komiteja norāda, ka bērniem ar invaliditāti, īpaši pusaudžu gados, ir daudz problēmu un risku, gan veidojot attiecības ar vienaudžiem, gan reproduktīvās veselības jomā. Tāpēc Komiteja iesaka dalībvalstīm nodrošināt pusaudžiem ar invaliditāti atbilstošu un attiecīgā gadījumā uz invaliditāti attiecīgu informāciju, vadlīnijas un konsultācijas un pilnīgi ņemt vērā Komitejas 2003. gada Vispārējo komentāru Nr. 3 par *HIV/AIDS* un bērna tiesībām (CRC/GC/2003/3) un Vispārējo komentāru Nr. 4. par pusaudžu veselību un attīstību saistībā ar Konvenciju par bērna tiesībām (CRC/GC/2003/4).
60. Komiteju ļoti uztrauc izplatītā prakse piespiedu kārtā sterilizēt bērnus ar invaliditāti, īpaši meitenes ar invaliditāti. Šī joprojām pastāvošā prakse būtiski pārkāpj bērna tiesības uz viņa fizisko integritāti, un tai ir nelabvēlīga ietekme uz fizisko un garīgo veselību mūža garumā. Tāpēc Komiteja mudina dalībvalstis ar likumu aizliegt bērnu piespiedu sterilizāciju invaliditātes dēļ.

Pētniecība

61. Invaliditātes iemesliem, tās novēršanai un rīcībai valstu un starptautiskajos pētniecības plānos netiek veltīta vajadzīgā uzmanība. Dalībvalstis tiek mudinātas piešķirt šim jautājumam prioritātes statusu, nodrošinot finansējumu un uzraudzību invaliditātei veltītai pētniecībai un īpašu uzmanību pievēršot tās ētiskajām sekām.

H. Izglītība un brīvais laiks (Konvencijas 28., 29. un 31. pants)

Pilnvērtīga izglītība

62. Bērniem ar invaliditāti ir tādas pašas tiesības uz izglītību kā visiem citiem bērniem, un viņiem jāizmanto šīs tiesības bez jebkādas diskriminācijas un pamatojoties uz vienādām iespējām, kā tas paredzēts Konvencijā.⁸ Šim nolūkam bērniem ar invaliditāti jānodrošina faktiskā izglītības pieejamība, lai attīstītu “ bērna personību, talantus un intelektuālās un fiziskās spējas to vispilnīgākajā apjomā” (sk. Konvencijas 28. un 29. pantu un Komitejas 2001. gada Vispārējo komentāru Nr.1 par izglītības mērķiem (CRC/GC/2001/1)). Konvencijā ir atzīta vajadzība pārveidot skolu praksi un apmācīt kvalificētus skolotājus, lai viņus sagatavotu tādu bērnu apmācībai, kam ir atšķirīgas spējas, tādējādi nodrošinot, ka šie bērni mācībās gūst pozitīvus rezultātus.
63. Tā kā bērni ar invaliditāti cits no cita ļoti atšķiras, vecākiem, skolotājiem un citiem attiecīgo profesiju pārstāvjiem jāpalīdz katram atsevišķajam bērnam attīstīt viņa saziņas, valodas, saskarsmes, orientācijas un problēmu risināšanas veidus un iemaņas, kas ir vispiemērotākās konkrētā bērna iespējām. Katram, kurš veicina bērna iemaņas, spējas un pašattīstību, precīzi jānovēro bērna attīstība un uzmanīgi jāieklausās bērna verbālajā un emocionālajā saziņā, lai ļoti mērķtiecīgā un atbilstošākajā veidā atbalstītu viņa izglītību un attīstību.

Pašcieņa un pašpalāvēība

64. Ir svarīgi, lai bērna ar invaliditāti izglītībā būtu iekļauta pozitīvas pašapziņas stiprināšana, bērnam iegūstot pieredzi, ka citi viņu respektē, neierobežojot viņa cieņu. Bērnam jābūt spējīgam ievērot to, ka citi viņu respektē un atzīst viņa cilvēktiesības un brīvības. Bērna ar invaliditāti iekļaušana klases bērnu grupās var apliecināt bērnam, ka viņš ir atzīta personība un pieder audzēkņu, vienaudžu un pilsoņu sabiedrībai. Būtu vairāk jāatzīst un jāveicina vienaudžu atbalsts bērnu ar invaliditāti pašcieņas paaugstināšanā. Ar izglītības palīdzību jānodrošina bērnam arī spēcinoša kontroles, panākumu un veiksmes pieredze iespējami lielā apmērā.

Izglītība skolu sistēmā

65. Agrīnās bērnības izglītība ir īpaši būtiska bērniem ar invaliditāti, jo bieži viņu invaliditāte un īpašās vajadzības pirmo reizi tiek konstatētas šajās izglītības iestādēs. Agrīna

⁸ Šajā saistībā Komiteja vēlas atsaukties uz ANO Tūkstošgades deklarāciju (A/RES/55/2) un īpaši uz Tūkstošgades attīstības mērķi Nr. 2, kas vērsts uz pamatizglītības nodrošināšanu visiem. Valdības ir aņņēmušās nodrošināt, ka līdz 2015. gadam “ bērni – gan zēni, gan meitenes – it visur varēs apgūt pilnu pamatizglītības kursu un ka zēniem un meitenēm būs vienāda piekļuve visiem izglītības līmeņiem” . Komiteja arī vēlas atsaukties uz citām starptautiskajām saistībām, kas atbalsta iekļaujošas izglītības ideju, citu starpā, uz Salamankas paziņojumu un Rīcības plānu personu ar īpašām vajadzībām izglītībai, kuri pieņemti Pasaules konferencē par personu ar īpašām vajadzībām izglītību: Pieejamība un kvalitāte, Salamanka, Spānija, 1994. gada 7.–10. jūnijs (ANO Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija un Spānijas Izglītības un zinātnes ministrija), un Dakāras Rīcības plāns “ Izglītība visiem: mūsu kopīgās aņņemšanās īstenošana” , kuru pieņēmis Pasaules Izglītības forums, Dakāra, Senegāla, 2000. gada 26.–28. aprīlis.

iejaukšanās ir maksimāli svarīga, lai palīdzētu bērniem attīstīt viņu iespējas pilnīgākajā apjomā. Ja bērnam agrīnā stadijā tiek identificēta invaliditāte vai kavēta attīstība, bērnam ir daudz lielākas iespējas gūt labumu no agrīnās bērnības izglītības, kurai būtu jābūt pielāgotai tā, lai tā atbilstu viņa individuālajām vajadzībām. Agrīnās bērnības izglītība, ko nodrošina valsts, vietējās vai pilsoniskās sabiedrības iestādes, var sniegt būtisku palīdzību visu bērnu ar invaliditāti labklājības un attīstības veicināšanā (sk. 2005. gada Vispārējo komentāru Nr. 7 par bērna tiesību īstenošanu agrīnā bērnībā (CRC/C/GC/7 un Rev.1)). Pamatizglītība, tostarp pamatskolas un – daudzās dalībvalstīs – arī vidusskolas izglītība, bērniem ar invaliditāti jānodrošina bez maksas. Visām skolām būtu jābūt bez saziņas šķēršļiem, kā arī bez fiziskiem šķēršļiem, kas traucē piekļuvi bērniem ar ierobežotām pārvietošanās spējām. Arī augstākajai izglītībai, kas pieejama atbilstoši spējām, būtu jābūt pieejamai noteiktiem pusaudžiem ar invaliditāti. Lai pilnīgi izmantotu savas tiesības uz izglītību, daudziem bērniem vajadzīga privāta palīdzība, un tieši skolotāji, kas apguvuši metodiku un paņēmienus, tostarp atbilstošu valodu un citas saziņas formās, lai mācītu bērnus ar atšķirīgām spējām, un kas var izmantot uz bērnu vērstas un individualizētas mācīšanas stratēģijas, kā arī atbilstoši un pieejami mācību līdzekļi, aprīkojums un palīglīdzekļi, kurus dalībvalstīm būtu jānodrošina maksimālā pieejamo resursu apmērā.

Iekļaujoša izglītība

66. Bērnu ar invaliditāti izglītošanas mērķim vajadzētu būt iekļaujošai izglītībai.⁹ Tomēr izglītības iegūšanas vieta un veids jānosaka bērna individuālajām vajadzībām, jo dažu bērnu ar invaliditāti izglītošanai ir vajadzīgs tāda veida atbalsts, kādu parasta skola nevar piedāvāt. Kopumā bērnu ar invaliditāti izglītošanas mērķim būtu jābūt tādu skolu esamībai, kurās pieejama piemērota izmitināšana un individuāls atbalsts. Komiteja norāda uz noteiktajām saistībām attiecībā uz iekļaujošas izglītības mērķi Starptautiskās Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām projekta tekstā un mudina dalībvalstis, kas vēl nav sākušas uz iekļaušanu vērstu programmu, ieviest šā mērķa sasniegšanai vajadzīgos pasākumus. Komiteja tomēr uzsver, ka iekļaušanas apmēri var atšķirties. Ir jāsauglabā pakalpojumu un programmas izvēles nepārtrauktība apstākļos, kad iekļaujoša izglītība tuvākajā nākotnē nav iespējama vai kad bērna ar invaliditāti spējas nevar tikt veicinātas “ vispilnīgākajā apjomā” .

67. Virzība uz iekļaujošu izglītību pēdējos gados ir saņēmusi lielu atbalstu. Tomēr terminam “ iekļaujošs” var būt dažādas nozīmes. Savā būtībā iekļaujoša izglītība ir vērtību, principu un praksi kopums, kura mērķis ir jēgpilna, efektīva un pilnvērtīga izglītība visiem audzēkņiem un vienlīdzīga attieksme attiecībā uz daudzveidīgajiem mācību apstākļiem un prasībām ne tikai bērniem ar invaliditāti, bet visiem audzēkņiem. Šis mērķis var tikt sasniegts, izmantojot dažādus organizatoriskus līdzekļus, kuros ir ņemta vērā bērnu dažādība. Iekļaušana var būt gan visu audzēkņu ar invaliditāti ievietošana uz pilnu laiku vienā parastā klasē vai ievietošana parastā klasē ar dažādu iekļaušanas pakāpi, ietverot zināmu daļu īpašās apmācības. Ir svarīgi saprast, ka iekļaušana nav jāuztver vai

⁹ “ UNESCO vadlīnijas par iekļaušanu: Visiem pieejamas izglītības nodrošināšana” (UNESCO, 2005) sniedz šādu definīciju: “ Iekļaušana tiek uzskatīta par pievēršanos visu audzēkņu vajadzību dažādībai un par procesu reaģēšanai uz tām, palielinot dalību mācībās, kultūrās un sabiedrībās un samazinot izslēgšanu no izglītības. Tā ietver izmaiņas un pārveidojumus saturā, pieejās, struktūrās un stratēģijās, ar kopīgu redzējumu iekļaujot visus bērnus atbilstošā vecumā, kā arī pārliecību, ka visu bērnu izglītošana ir oficiālās sistēmas atbildība[.] Iekļaušanas nolūks ir šķēršļu identificēšana un novēršana[.]”

jāveic vienkārši kā bērnu ar invaliditāti integrēšana parastā sistēmā neatkarīgi no viņu problēmām un vajadzībām. Būtiska ir cieša sadarbība starp īpašajiem pedagogiem un parastajiem pedagogiem. Skolas mācību programmas ir jāpārvērtē un jāizstrādā tā, lai tās atbilstu bērnu ar invaliditāti un bērnu bez invaliditātes vajadzībām. Ir jāpanāk, lai skolotāju un pārējā izglītības sistēmā esošā personāla apmācību programmas pārveidotu tā, lai pilnīgi ieviestu iekļaujošas izglītības filozofiju.

Profesionālā izglītība un arodmācības

68. Izglītība profesionālajai izaugsmei un pārejai ir pieejama visām personām ar invaliditāti neatkarīgi no to vecuma. Ir obligāti nepieciešams sākt sagatavošanu agrīnā vecumā, jo profesionālā izglītība tiek uzskatīta par procesu, kas sākas agri un turpinās visu mūžu. Ja karjeras nozīmīguma apziņa un profesionālās iemaņas tiek attīstītas pēc iespējas agrāk, proti, jau pamatskolā, vēlāk dzīvē bērni spēj pieņemt labākus lēmumus nodarbinātības jomā. Profesionālā izglītība pamatskolā nenozīmē mazu bērnu izmantošanu darba veikšanai, kas galu galā paver durvis uz saimniecisko ekspluatāciju. Tā sākas, audzēkņiem agrīnā vecumā izvēloties mērķus atbilstoši savām attīstības iespējām. Pēc tam būtu jāseko funkcionālai vidusskolas programmai, kas sniedz atbilstošas iemaņas un iespēju iegūt darba pieredzi, skolai un darba vietai šo procesu savstarpēji saskaņojot un uzraugot.
69. Profesionālajai attīstībai un profesionālajām iemaņām būtu jābūt iekļautām skolas izglītības programmā. Informēšana par karjeru un profesionālo iemaņu apgūšana būtu jāiekļauj obligātās izglītības programmās. Valstīs, kurās obligāta ir tikai pamatizglītība, arodmācībām pēc pamatskolas beigšanas bērniem ar invaliditāti būtu jābūt obligātām. Valdībām jāizstrādā politika un jāpiešķir pietiekami līdzekļi arodmācībām.

Atpūta un kultūras aktivitātes

70. Konvencijas 31. pantā paredzētas bērna tiesības uz atpūtu un kultūras aktivitātēm, kas ir atbilstošas bērna vecumam. Šis pants būtu skaidrojams kā tāds, kas attiecas arī uz bērna garīgajiem, psiholoģiskajiem un fiziskajiem vecumiem un spējām. Par labāko līdzekli dažādu iemaņu – tostarp sociālo – apgūšanai ir atzīta spēle. Bērnu ar invaliditāti pilnīga iekļaušana sabiedrībā tiek īstenota, dodot bērniem iespēju, vietu un laiku savstarpējām spēlēm (bērniem ar invaliditāti un bērnu bez invaliditātes savstarpējām spēlēm). Atpūtas, brīvā laika pavadīšanas un spēlēšanās apmācība būtu jāiekļauj skolas vecuma bērnu ar invaliditāti izglītošanā.
71. Bērniem ar invaliditāti būtu jānodrošina vienādas iespējas piedalīties dažādās kultūras, mākslas un sporta aktivitātēs. Šīs aktivitātes jāuztver gan kā izpausmes līdzeklis, gan kā pašpārlicinātas, pilnvērtīgas dzīves realizācijas līdzeklis.

Sports

72. Ir jāplāno ar sacensībām saistītas un nesaistītas sporta aktivitātes, kurās, kad vien iespējams, piedalītos bērni ar invaliditāti iekļaujošā veidā. Tas ir, bērns ar invaliditāti, kas var sacensties ar bērniem bez invaliditātes, ir jārosina to darīt un ir jāatbalsta. Tomēr sports ir joma, kurā sporta fizisko prasību dēļ bērniem ar invaliditāti nereti vajadzīgas

īpašas spēles un aktivitātes, lai viņi varētu godīgi un droši sacensties. Tomēr jāuzsver, ka gadījumos, kad notiek šādi īpaši pasākumi, masu informācijas līdzekļiem jāpilda savi pienākumi atbildīgi, veltot šiem pasākumiem tādu pašu uzmanību, kāda tiek veltīta sportam, ar kuru nodarbojas bērni bez invaliditātes.

I. Īpaši aizsardzības pasākumi (Konvencijas 22., 38., 39., 40. pants, 37. panta b) – d) punkts un 32.–36. pants)

Tiesvedības nepilngadīgo lietās sistēma

73. Saskaņā ar 2. pantu dalībvalstīm ir pienākums nodrošināt, lai tos bērnus ar invaliditāti, kas pārkāpuši likumu (kā aprakstīts 40. panta 1. punktā), aizsargātu visi Konvencijā ietvertie noteikumi un garantijas – ne tikai tie noteikumi un garantijas, kuri īpaši attiecas uz tiesvedību nepilngadīgo lietās (40., 37. un 39. pants), bet arī visi pārējie atbilstošie noteikumi, piemēram, noteikumi veselības aprūpes un izglītības jomā. Turklāt dalībvalstīm vajadzības gadījumā būtu jāveic īpaši pasākumi, lai nodrošinātu, ka iepriekšminētās tiesības faktiski aizsargā bērnus ar invaliditāti un ka viņi no tām gūst labumu.
74. Atsaucoties uz tiesībām, kas paredzētas 23. pantā, un ņemot vērā to, cik bērni ar invaliditāti ir neaizsargāti, Komiteja iesaka – papildus vispārējam ieteikumam, kurš izklāstīts iepriekšējā punktā, – ņemt vērā šādus izturēšanās pret bērniem ar invaliditāti, kas (iespējams) pārkāpuši likumu, elementus:
- a) jānodrošina, lai bērns ar invaliditāti, kas pārkāpis likumu, tiktu nopratināts, izmantojot atbilstošu valodu, un lai ar viņu strādātu attiecīgo profesiju pārstāvji, kas šajā jomā ir saņēmuši piemērotu apmācību, piemēram, policijas darbinieki, advokāti/aizstāvji/sociālie darbinieki, prokurori un/vai tiesneši;
 - b) jāizstrādā un jāsteno alternatīvi līdzekļi, kuru dažādība un elastīgums ļautu piemērot attiecīgo līdzekli bērna individuālajām spējām un iespējām, lai izvairītos no tiesas procesa. Attiecībā uz bērniem ar invaliditāti, kas pārkāpuši likumu, cik vien iespējams, ir jārīkojas tā, lai nebūtu jāizmanto formālas/tiesas procedūras; iespēja izmantot šādas procedūras būtu jāapsver tikai tad, ja tas nepieciešams sabiedriskās kārtības interesēs; tādos gadījumos īpaši jācenšas informēt bērnu par tiesvedības nepilngadīgo lietās procedūru un viņa tiesībām šajā jomā;
 - c) tādi bērni ar invaliditāti, kas pārkāpuši likumu, nebūtu jāievieto parastā nepilngadīgo apcietināšanas iestādē ne pirmstiesas apcietinājuma laikā, ne pēc soda piespriešanas. Brīvības atņemšana būtu jāpiemēro tikai nepieciešamības gadījumā, lai nodrošinātu bērnam atbilstošu apiešanos, risinot viņa problēmas, kas izraisījušas nozieguma izdarīšanu, un bērns būtu jāievieto iestādē, kurā ir īpaši apmācīts personāls un aprīkojums, lai nodrošinātu šo īpašo apiešanos; pieņemot šādus lēmumus, kompetentajai iestādei būtu jāpārlicinās, ka tiek pilnīgi ievērotas cilvēktiesības un tiesiskās garantijas.

Saimnieciskā ekspluatācija

75. Bērni ar invaliditāti ir īpaši pakļauti dažādiem saimnieciskās ekspluatācijas veidiem, tostarp bērnu darba viskaitīgākajiem veidiem, kā arī narkotiku tirdzniecībai un ubagošanai. Šajā saistībā Komiteja iesaka dalībvalstīm, kas vēl nav ratificējušas *ILO* Konvenciju par minimālo darbā pieņemšanas vecumu (C138) un *ILO* Konvenciju par bērnu darba viskaitīgāko veidu aizliegumu un tūlītēju rīcību to izskaušanai (C182), tās ratificēt. Īstenojot šīs konvencijas, dalībvalstīm būtu jāvelta īpaša uzmanība bērnu ar invaliditāti neaizsargātībai un vajadzībām.

Ielu bērni

76. Bērni ar invaliditāti, jo īpaši ar fiziskiem traucējumiem, bieži dažādu iemeslu dēļ, tostarp ekonomisku un sociālu faktoru dēļ, nonāk uz ielas. Bērniem ar invaliditāti, kas dzīvo/strādā ielās, jānodrošina atbilstoša aprūpe, tostarp ēdināšana, apģērbs, pajumte, izglītības iespējas, dzīves prasmju iemācīšana, kā arī aizsardzība pret dažādiem draudiem, tostarp saimniecisku un seksuālu ekspluatāciju. Šajā jomā vajadzīga individuāla pieeja, pilnīgi ņemot vērā bērna īpašās vajadzības un spējas. Komiteju īpaši satrauc tas, ka bērni ar invaliditāti reizēm tiek izmantoti ubagošanai ielās vai citur; reizēm bērniem tiek izraisīta invaliditāte, lai viņus varētu izmantot ubagošanas vajadzībām. Dalībvalstīm jāveic nepieciešamās darbības, lai novērstu šo ekspluatācijas veidu un skaidri atzītu par kriminālnozieģumu šāda veida ekspluatāciju, un veiktu efektīvus pasākumus, lai vainīgos nodotu tiesai.

Seksuālā ekspluatācija

77. Komiteja bieži paudusi nopietnas bažas par to, ka pieaug to bērnu skaits, kuri cietuši saistībā ar bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju. Iespēja kļūt par šo smago nozieģumu upuriem bērnus ar invaliditāti apdraud vairāk par pārējiem bērniem. Valdības tiek mudinātas ratificēt un īstenot Fakultatīvo protokolu par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju (*OPSC*), un, pildot savas Fakultatīvajā protokolā paredzētās saistības, dalībvalstīm būtu jāvelta īpaša uzmanība bērnu ar invaliditāti aizsardzībai, atzīstot viņu īpašo neaizsargātību.

Bērni bruņotā konfliktā

78. Kā jau minēts iepriekš, bruņoti konflikti ir viens no galvenajiem invaliditātes cēloņiem gan tad, ja bērni ir tieši iesaistīti konfliktā, gan tad, ja viņi ir kaujas upuri. Šajā saistībā valdības tiek mudinātas ratificēt un īstenot Fakultatīvo protokolu par bērnu iesaistīšanu bruņotā konfliktā (*OPAC*). Īpaša uzmanība būtu jāpievērš to bērnu atveseļošanai un sociālajai reintegrācijai, kas kļuvuši par invalīdiem bruņotu konfliktu dēļ. Turklāt Komiteja iesaka dalībvalstīm nepārprotami nepieļaut bērnu ar invaliditāti vervēšanu bruņoto spēku vajadzībām un pieņemt nepieciešamos tiesību un citus aktus, lai pilnīgi īstenotu šo aizliegumu.

Bēgļu un iekšzemē pārvietoti bērni, bērni, kas pieder minoritātēm, un iedzimto bērni

79. Noteiktus invaliditātes gadījumus tieši radījuši apstākļi, piemēram, cilvēku izraisītas katastrofas vai dabas katastrofas, kuru dēļ atsevišķi indivīdi kļuvuši par bēgļiem vai

iekšzemē pārvietotām personām. Piemēram, sauszemes mīnas un nesprāgusi munīcija nogalina un ievaino bēgļu bērnus, iekšzemē pārvietotus un vietējos bērnus vēl ilgi pēc bruņoto konfliktu izbeigšanās. Bēgļu bērni ar invaliditāti un iekšzemē pārvietoti bērni ar invaliditāti ir pakļauti dažādu veidu diskriminācijai – īpaši bēgļu un iekšzemē pārvietotas meitenes ar invaliditāti, kas biežāk nekā zēni tiek pakļautas ļaunprātīgai izmantošanai, tostarp seksuālai vardarbībai, nevērībai un ekspluatācijai. Komiteja strikti uzsver, ka bēgļu bērniem un iekšzemē pārvietotiem bērniem ar invaliditāti jāpiešķir augsta prioritāte, sniedzot īpašu palīdzību, tostarp profilaktisku palīdzību, piekļuvi atbilstošiem medicīnas un sociālajiem pakalpojumiem, tostarp psiholoģiskajai atveseļošanai un sociālajai reintegrācijai. UNHCR ir atzinusi bērnus par politikas prioritāti un ir pieņēmusi vairākus dokumentus, kas reglamentē tās darbību šajā jomā, tostarp Vadlīnijas attiecībā uz bēgļu bērniem 1988. gadā, kas iekļautas UNHCR politikā attiecībā uz bēgļu bērniem. Komiteja arī iesaka dalībvalstīm ņemt vērā Komitejas 2005. gada Vispārējo komentāru Nr. 6 par izturēšanos pret nepavadītiem un nošķirtiem bērniem ārpus viņu izcelsmes valsts (CRC/GC/2005/6).

80. Veicot visus atbilstošos un vajadzīgos pasākumus, lai aizsargātu un veicinātu bērnu ar invaliditāti tiesības, jāņem vērā bērnu, kas pieder minoritātēm, un iedzimto bērnu, kuriem ir lielāka iespēja tikt sociāli izolētiem jau viņu sabiedrībās, īpašā ievainojamība un vajadzības, un jāvelta tām īpaša uzmanība. Izstrādājot programmas un politiku, vienmēr jāņem vērā kultūras un etniskā situācija.
